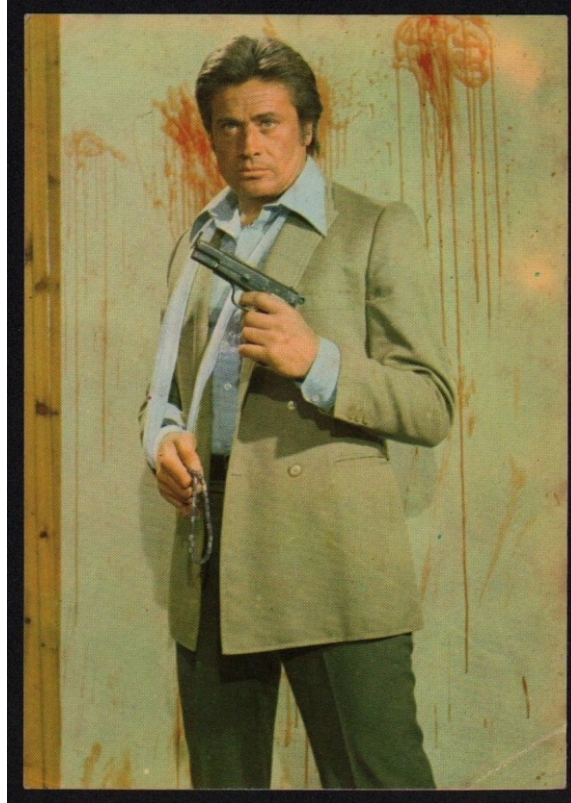

YARINSIZ ADAM (1976) FİLMİNDE CUMHURİYET DÜŞÜNCESİ

Okan Ancak

Giriş

Mehmet Aydın tarafından senaryolaştırılan *Yarinsız Adam* (1976) başrolde **Cüneyt Arkın**'ın olduğu bir film; **Macit Flordun** ve **Bilal İnci** gibi usta oyuncuların da yer aldığı filmin senaryosu ise **Vural Pakel**'in öyküsüne dayanmaktadır (bkz. "Yarinsız Adam", Wikipedia [[bağlantı](#)]). Yalnız bir adamın yaşamını konu edinen film, küçük bir çocuğun suça itilmesine zemin hazırlayan toplumsal koşulları gündeme getiren içeriğiyle ve aynı zamanda, dönemin tarihsel koşullarında **Cüneyt Arkın**'ın yargılanmasına da konu olarak (Arkın, 2022: 147) toplumsal ve siyasal niteliğiyle öne çıkan bir eser olarak dikkat çekiyor. Bu niteliğiyle filmin *birey, yurttaş, yasa, suç* ve *ceza* gibi kavramlar etrafında ilerleyen senaryosunun toplumsal ve siyasal bir niteliğe sahip olduğunu düşünüyorum.

Senaryonun temelini oluşturan problemlerin *yasa, yurttaş, yurttaş erdemi ve ortak iyi* gibi kavramlarla bağlantılı olması ise filmin toplumsal ve siyasal bir gözle değerlendirilebilmesini olanaklı hâle getiriyor. Bu yazıda da söz konusu film ile bir siyasal düşünce olarak cumhuriyetçiliğin temel kavramları arasında dikkat çeken bir örtüşmeden yola çıkarak izleyiciye sunulan öykünün cumhuriyetçi bir gözle değerlendirilebileceğini ileri sürüyorum. Bir diğer anlatımla filmi cumhuriyetçi bir gözle izlemenin, izleyiciye aktarılmak istenen mesajların siyasal bir değerlendirmesini yapmak anlamına geleceğini varsayıyorum. Bu varsayımdan hareketle senaryonun hemen başında ve sonunda yer alan iki duruma odaklanarak filme yönelik cumhuriyetçi ve eleştirel bir çözümlemeyi ortaya koymaya çalışacağım.

Yarinsız Adam Filmine Cumhuriyetçi Bir Gözle Yeniden Bakmak

Fransız Devrimi (1789-1799) ile özdeşleşen *özgürlük, eşitlik ve kardeşlik* ideallerini merkeze alarak bu üç ilkeyi toplumsal ve siyasal boyutlarıyla anlamlı bir bütünlüğe kavuşturan cumhuriyetçilik (Ağaoğulları, 2020: 268) yurttaşların ideal bir toplumsal yaşam içerisindeki konumları ile birey, toplum ve devlet arasında süregelen ilişkileri gündeme getirerek Antik Çağ'dan günümüze uzanan tarihsel süreçte geçerli olan siyasal tartışmalara da dâhil olur (Pettit, 1998: 263-264). Cumhuriyetçi düşüncede yasalar, yurttaş özgürlüğü ile yurttaş bağımsızlığını sağlarken toplumsal faydayı da en ileri düzeyde gözetken kaynaklar arasında yer alır. *Yasanın* hukuki metinlerde yer alan bürokratik boyutu ise yine yasanın yurttaşlar tarafından içselleştirilmesiyle bireyler arasındaki etkileşim süreçlerinde işlerlik kazanarak belirleyici hâle gelir.

Sosyal norm kavramı ise yasaların yurttaşlar tarafından içselleştirilmesiyle toplumsal yaşamda etkin hâle gelir; söz konusu içselleştirme ise *yasa* ile *sosyal norm* arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarır. Cumhuriyetçi düşüncede ortak özgürlük ve bu özgürlüğü sürdüren kurumlara duyulan bağlılık ve sevgi durumu olarak tanımlanan *yurttaşlık erdemi* de (Viroli, 1997: 23) yasaların, yurttaşların davranış biçimlerine nüfuz ederek toplumsal yaşamda karşılık bulmasını olanaklı hâle getirir; bir diğer ifadeyle *yurttaşlık erdemi* yurttaşların ortak iyi idealleri ile uyumlu olan yasalara bağlılığı şeklinde kendisini var eden toplumsal ve siyasal bir eğilimdir (Viroli, 1997: 199). Bu kapsamda yurttaşlık erdeminin insan yaşamındaki somut karşılığı olarak değerlendirilebilecek olan *sosyal normların*, yurttaşların duygularına hitap ederek yasayı da aşabilen nitelikleriyle karşımıza çıkabileceğini düşünüyorum. Buradan hareketle bir siyasal düşünce akımı olarak cumhuriyetçiliğin *sosyal norm* kavramı ile doğrudan bağlantılı olduğu sonucuna ulaşmanın, kaçınılmaz hâle geldiğini ileri sürüyorum.

Yarinsiz Adam filmi de eğitim alan çocukların kaba kuvvete başvurmamaları gerektiğini öngören bir *sosyal normun* yurttaşlar tarafından nasıl içselleştirilmiş olduğunu gündeme getirmesiyle oldukça önemli bir örnek olarak karşımıza çıkıyor. Sosyal normların belirleyiciliğini öne çıkaran filmin, cumhuriyetçiliğin öngördüğü ideal toplumsal yaşamın temel niteliklerini içerisinde barındırmasıyla kendine has bir toplumsal/siyasal durumu somut hale getirdiğini belirtmek mümkün hâle geliyor.

Siyasetin doğası üzerine geliştirilecek fikirlerin, kuramsal temelde *yurttaşlık erdemi* kavramını da içermek durumunda olduğu (Kymlicka, 2016: 424) şeklinde bir yaklaşım biçiminden hareketle cumhuriyetçiliğin öngördüğü ideal bir toplumsal ve siyasal işleyişin yurttaşların erdemli davranışlarına ihtiyaç duyuyor olması, somut bir gerçekliğe karşılık gelir. Her yönüyle *yurttaşlık erdemi* kavramını içeren cumhuriyetçilik toplumsal yaşamın işleyişinde *özgürlük, eşitlik ve kardeşlik* ideallerini öne çıkaran eğilimleri pekiştirmektedir; cumhuriyetçi özgürlük, yurttaşların kendi kendilerini yönetebilme becerisine sahip olmaları anlamına gelirken eşitlik, ayrıcalıklı bir zümre olmaksızın yurttaşların yasanın hakemliğine güvenebiliyor olmalarını gerektirir; kardeşlik ise özgürlük ve eşitliği pekiştiren değerleri (Erol Işık, 2008-09: 89) yüceltir. Fransız Devrimi (1789-1799) ile de özdeşleşmiş olan bu ilkeler, cumhuriyetçiliğin toplulukçu ve bireyselci görüşlerden ayrılarak üçüncü bir seçeneği öne çıkarabilmesini mümkün hâle getirir.

Rousseau da yurttaşlar nasıl olur da genel iradeyi bireysel menfaatlerinin önünde tutabilir şeklindeki bir sorunun yanıtını arar (Göze, 1989: 204-206). **Rousseau**'ya göre özgeci tutumların gelişmesine olanak tanıyabilecek erdemler yurttaşlara, eğitim yoluyla kazandırılmalıdır; yurttaşların sahip oldukları hakların yanında toplumsal faydaları da dikkate almaları gerektiğini öne çıkaran davranışları pekiştirmesi gereken eğitim, her yurttaşın diğer yurttaşlarla sağlıklı ilişkiler geliştirebilecek bir olgunluk ve kamusal sorumluluk bilincini içermelidir (Rousseau, 2009: 156). Böylelikle kişiler, birbirlerini ortak bir topluluğun üyeleri olarak sevebilmeyi öğrenirken bireysel hak ve menfaatlerinin ötesine geçerek *ortak iyiyi* dikkate almayı da öğrenebilecektir.

Rousseau'nun fikirleriyle örtüşen bir yaklaşım biçimi doğrultusunda **Maurizio Violi** de (1997: 200-201) yurtseverliğin yalnızca özgür bir cumhuriyet yönetimi altında gerçekleşebileceğini ileri sürüyor; **Violi**'ye (1997: 185) göre siyaset ötesi kavramlara atıfta bulunmaksızın topluma duyulan bağlılık ve sevgiye dayanan cumhuriyetçi yurtseverlik, bireylerin ve topluluğun özgürlüğünü koruyan siyasal zemini de beraberinde getirecek bir potansiyeli içerisinde barındırıyor.

Hakikaten de özgürlük, yurttaşlar arasında uyumlu bir etkileşim ve birliktelik hâlini beraberinde getirir. Söz konusu koşullarda ortaya çıkan kamusal hassasiyetler ise

cumhuriyet düzenine duyulan bağlılıkla gelişirken yine özgür bir birey ile özgür bir toplumun değerlerini eş zamanlı olarak koruyabilmeyi öne çıkaran ahlaki bir duruşu da beraberinde getiriyor. Bu çerçevede yurtseverlik, bireysel ve toplumsal özgürlüğün zeminini oluşturan siyasal kurumların savunulması şeklinde açığa çıkan bir eğilimi de teşvik etmiş oluyor.

Cumhuriyetçi özgürlük, ilk olarak ailesiyle etkileşime geçen bireyin, genişleyen sosyal çevresinin en önemli yaşamsal süreçlerinden biri olan ilkokul öğrenciliğini öne çıkarır. Esasında kamusal hayat ile ilgili olan her durumun - aynı zamanda siyaset ile de ilgisi olduğundan- yurttaş özgürlüğünün hayat bulması için kamusal alanın eşitlikçi ve adil bir temelde düzenlenmiş olması zorunluluk arz eder (Pettit, 1998: 220). Eşitlikçi ve adil bir kamusal düzende cumhuriyetçi özgürlük ile cumhuriyetçi yurtseverliğin zeminini oluşturan en önemli toplumsal ve siyasal kurumlar arasında yer alan *ilkokullar* ise yurttaşlar arasında sosyal bağlılıkların kurulmaya başlandığı bir mecaz olarak işlev görür. Hakikaten de ilkokul öğrencisi olmak, siyasal düzlemde yurttaşların kendi bireysel gelişimleri için gerekli bir kamusal sorumluluk olmanın ötesinde aynı zamanda ortak iyinin koşullarını da kuran bir yaşam sürecine karşılık gelir.

Sahip olduğu bu niteliklerle -vatan aşkı ile özgürlüğü eş zamanlı olarak içeren cumhuriyetçi yurtseverliği (Viroli, 1997, p. 23) kuran- ilkokullar, vazgeçilmez eğitim kurumlarıdır. Yurttaşların daha sonraki öğrenim hayatlarının da temelini oluşturan ilkokul, bilimsel bilgilerin yanında yurttaşlık erdemini pekiştiren değerlerin öğrencilere aktarıldığı eşitlikçi ve özgürlükçü bir kamusal girişimdir. Birey ile topluluğun özgürlüğünü kuran ve bu özgürlüğün devam etmesini sağlayan siyasal kurumlar ile özgürlükçü bir yaşam tarzına olan içten bağlılığı öne çıkaran cumhuriyetçi yurtseverlik ise yurttaşlar arasında eşitlikçi bir yakınlaşmayı pekiştiren bir potansiyeli de içerisinde barındırıyor. **Yarinsız Adam** filminde de kendi bireysel hak ve menfaatlerini, kamusal menfaatlerin gerisinde tutan bir karakter karşımıza çıkıyor. *Ortak iyinin* işlerlik kazanmasına zemin hazırlayan bu yaklaşım biçimi, filmin baş karakterinin yaşamında belirgin şekilde süreklilik kazanmış bir erdem olarak dikkat çekiyor.

Daha önce de belirttiğim gibi ilkokul öğrencisi olmak, kamusal sorumlulukların içselleştirilmesinde en önemli yaşam süreçlerinden biri olarak öne çıkıyor. Filme döndüğümüzde, okuma isteği yarıda kalmış bir karakterin imkânsızlıklarla dolu bir çocukluk süreci karşımıza çıkıyor; söz konusu sahnede öğretmenin sınıftaki çocuklara, ailelerinde en çok kimi sevdiklerini sorması üzerine filmin kahramanı olan

çocuk (Murat) Şu Şekilde cevap veriyor: "*Siz ailenizde en çok sevdiğiniz kişiyi anlatın dediniz. Benim ailem yok ki, ben orda burda yaŐarım, bulduğumu yerim ben.*"

Filmin devamında iki çocuk, ekmek çalar; bu olaya Őahit olan birçok kişi, iki arkadaşı kovalar; bir duvarın dibine sıkıŐtırılan iki arkadaŐ, yakayı ele verecekleri anda filmin kahramanı, arkadaŐına omuz vererek onun kaçararak uzaklaŐabilmesi için kendisini feda eder; kahramanın arkadaşı bu sayede eğitimine devam edebilecektir. Yine aynı sahnede izleyiciye durum, Şu Şekilde sunuluyor:

Demir parmaklıkların gerisinden size sesleniyorum çocuklar. Tanrı'nın size en büyük lütfu olan ellerinizi çalmak için kullanmayın. Őerefli bir ömür için zor da olsa çalışmayı seçin, çalmayı değil, vurup kırmayı öldürmeyi değil. Er geç adaletin yakanıza yapıŐacađını, önünüze bir duvar çıktığını düşünün. Hakkın, adaletin yolundan ayrılmayın. Küçük Murat'ın yaŐantısı tüm çocuklara ibret olsun.

Bu konuŐmanın hemen devamında ise Murat'ın Şu sözlerini dikkat çekici buluyorum:

Elveda dostum. Oku, çocukları okut. Doğruyu göster onlara. Benim gibi hırsız olmasınlar.

Kahramanın kurtulmasını sağladığı küçük çocuk, filmin daha sonraki sahnelerinde ilkokul öğretmeni olarak karşımıza çıkar. Buna karşılık arkadaşını kurtarmakla kendisinden feragat etmiş olan Murat, hayatın acımasız boyutlarıyla yüz yüze gelmeye devam eder. Tutunacak kimsesi olmayan bu çocuk, artık ne okuluna devam edebilecek ne de meslek sahibi olabilecektir; kendisinde, cezaevinde karŐılaŐtıđı sorunları kaba kuvvet kullanarak çözebileceği inancı yerleŐir.

Bu yaşam öyküsünün, yurttaşlar arasında çeşitli nedenlerle ortaya çıkan bir karŐıtlıđı -fırsat eŐitliđini sorununu- da gün yüzüne çıkardığını düşünüyorum. Esasında elveriŐli koşullarda ilkokul eğitimine devam ederek meslek sahibi olabilecek olan bu çocuk, kaba kuvveti bir çıkıŐ yolu olarak görmeye baŐlayarak bambaŐka bir yaşam öyküsü ile izleyicinin karŐısına çıkıyor. Filmdeki bu karŐıtlıkta, bir tarafta kamusal sorumluluklarını yerine getirerek *ortak iyi* doğrultusunda hareket eden eğitimi çocuklar yer alırken diğer tarafta eğitim alma imkanına kavuŐamayan çocuklar yer alıyor.

Buna rağmen arkadaşını kurtararak kendi yaşamını hiçe sayan Murat, bireysel menfaatlerinin ötesine geçerek *ortak iyinin* gerektirdiği yurttaş sorumluluklarını yerine getirmeyi baŐarmıŐ olur; bu erdemli davranıŐın, aynı zamanda **Sokrates**'in idam edililiŐini hatırlattığını düşünüyorum. Yurttaşların bir yükümlölük olarak kent

yasalarına riayet etmeleri gerektiğine vurgu yapan **Sokrates**'te görülen bir tavırla (Cevizci, 2011: 64; Wilson, 2020: 59) bu çocuk, kendisini zorlu koşullara iten yaşam karşısında teslimiyetin ötesine geçerek arkadaşını kurtarma cesaretini gösteriyor. Bu yönüyle arkadaşını kurtaran çocuk, yine kendisi gibi ilkokul öğrencisi olan arkadaşını koruyan tavırla cumhuriyetçi ideallerin somut bir hâle gelmesine katkıda bulunmuş oluyor; bir diğer ifadeyle çocuğun kendisinden feragat eden davranışı, erdemli bir cumhuriyetçi tutum şeklinde kendisini gösteriyor.

Filmin hemen başlarında izleyicinin tanık olduğu bu sahneye benzer bir diğer durum, filmin sonunda da karşımıza çıkıyor. Murat, cezaevinde geçirmiş olduğu zorlu yılların ardından kaba kuvvete başvuran bir adama dönüşmüştür. Yıllar sonra eski mahallesine geri dönen Murat, çocukken kurtardığı arkadaşının ilkokul öğretmeni olduğunu öğrenir; Murat'ın gözünde, çocukluk anıları canlanır. Filmin son sahnelerine doğru gelişen bir olayda zengin biri okulun arazisini satın alır; okulun yıkılmasını gerektiren bir karar alınır. Murat, bu zengin kişiyle görüşerek onu kararından vazgeçmeye ikna eder. Fakat zengin kişi, verdiği söze rağmen okulun yıkılmasında ısrarcıdır. Bu durum karşısında öfkeden deliye dönen Murat, okulun yıkılması için öncülük eden bu kişiyi öldürür; idamla cezalandırılmasına karar verilen Murat, son sahnede bütün sevdikleriyle yüz yüze gelir. En sonunda toplumsal ve siyasal bağlamda tek tek yasalardan oluşan mevcut toplum sözleşmesi, Murat'ın yargılanmasını zorunlu kılar. Nitekim, idam cezasına yönelik bakış açısını yüzyıllar öncesinde belirlemiş olan **Rousseau**'nun da belirttiği gibi, suçlu yurttaşların cezalandırılmaları gerektiğini içeren

[t]oplumsal sözleşmenin amacı, tarafların korunmasıdır. Amacına ulaşmak isteyen kişi, araçları da ister ki, bu araçlar bazı tehlikelerden, dahası bazı kayıplardan ayrılamaz. Başkalarının özverisi pahasına yaşamını esirgemek isteyen herkes, koşullar gerektirdiğinde, aynı yaşamdan onlar adına özveride bulunmak zorundadır. Ama yurttaş, yasanın karşılaşmasını istediği tehlikenin yargıcı değildir artık ve hükümdar ona "ölmek, devlet için uygundur" diye buyurduğunda, ölmek zorundadır, çünkü o zamana kadar yalnızca bu koşulla güvenlik içinde yaşamıştır ve yaşamı artık doğanın bir armağanı değil, devletin gelgeç bir bağışdır (Rousseau, 2008: 35-36).

İdam edileceği son sahnede Murat, zor kullanarak çözüme ulaşmanın yanlış olduğunu, kaba kuvvetin doğru bir yol olmadığını içsel olarak hisseder. Murat'ın, kendi menfaatlerini hiçe sayan karakter özelliklerini bilen ilkokul öğretmeni -aynı zamanda çocukluk arkadaşı- kendisinden son bir iyilik daha yapmasını ister; ona

yalvarır. İlk olarak bu isteğe karşı çıkan Murat, daha sonra bunun doğru bir davranış olmayacağını kabul eder; bu son sahnede Murat ile ilkokul öğretmeni olan çocukluk arkadaşı arasında şu konuşma geçiyor:

- *Yine azarlayacak mısın beni öğretmenim?*
- *Sadece yalvaracağım sana. Hayatın bu çocukları yanlış etkileyecek. Son bir bağıştta bulun onlara. Korktuğunu göster.*
- *Ezik yaşadık öğretmenim. Ama dik öleceğim.*
- *Bir kez daha omuz ver bana. Gözlerinde büyük ölme ki ilerde sen olmaya çalışmasınlar.*

Hem bireysel hem de toplumsal yaşamı düzenli, adil ve eşitlikçi bir işleyişe kavuşturacak olan yasa yurttaşların hak ve menfaatlerini de en üst düzeyde egemen kılacak yaşamın koşullarını beraberinde getirir; nitekim ideal bir yaşamı kuran temel değerler olarak *özgürlük ve eşitlik* ise yasanın egemen olduğu toplumsal işleyiş pekiştirecek iki temel ilke olarak (Göze, 1989: 207) öne çıkar; bu doğrultuda toplumsallaşma sürecinde yurttaşlar tarafından içselleştirilerek aynı zamanda birer *sosyal norm* hâline gelmiş olan bu ilkeler, yurttaşların davranışları üzerinde belirleyiciliğini korur. İlkokul öğretmenin de yıllar önce kendisini kurtaran çocukluk arkadaşından bir defa daha fedakârca davranmasını istemesi, dikkat çekici bir ayrıntı olarak öne çıkıyor. Bu isteğin, küçük yaştaki çocukların zorbalığı örnek almayarak yasalara ve sosyal normlara uygun davranan bireyler olabilmelerinin önündeki olası engelleri kaldırmaya yönelik cumhuriyetçi bir duyarlılığa karşılık geldiğini düşünüyorum.

Yurttaşların kendilerinin karşı çıktığı veya onları cezalandıran yasalara dahi uymalarını gerektiren bu mantıksal eğilimler doğrultusunda ilkokul öğrencisi çocukların onu örnek alarak kaba kuvveti benimsemelerinden kaygı duyan öğretmen Murat'tan, korkmuş gibi davranmasını istiyor. Böylelikle öğretmen her ne kadar çocukların eğitim alma hakkını savunan arkadaşıyla hemfikir olsa da yasayı temel bir öncelik kabul ederek arkadaşının hukuk dışı davranışını reddetmiş oluyor. Yurttaşlar arasında ortaya çıkan karşıtlıkların ve mücadelelerin çözümünü yasaların etkin bir şekilde işliyor olmasında arayan bu bakış açısı, filmin kahramanı ile ilkokul öğretmeni olan arkadaşları arasındaki ayrılığı oldukça açık bir şekilde gözler önüne seriyor. İlkokul öğretmenin söz konusu tutumu -yurttaşların eylemlerini değerlendirmede- sonuçlarının yanında yasal işleyiş de birincil derecede gözetilen bir anlayış doğrultusunda şekillenirken Murat'ın davranışı, yasa ile çelişen bir sonucu ortaya çıkarıyor. Bununla birlikte ilkokul öğretmenin cumhuriyetçi bir sorumluluk duygusu doğrultusunda telkin etmiş olduğu davranış biçimini kabul eden Murat'ta, filmin en başından itibaren sezilen erdemler zirveye ulaşıyor.

Maurizio Violi'nin de belirtmiş olduğu gibi ideal bir cumhuriyet, aynı zamanda *ortak iyiyi sevme ve ortak iyiye* bağlanma yeteneğine sahip olan yurttaşlara ihtiyaç duyar (Violi, 1997: 23). Bu yaklaşım biçimi, yurttaşlar arasında birbirlerine saygıyı önceleyen nezaket dolu bir sosyal yaşamın gelişiminde de anahtar bir işleve sahiptir. Filmin kahramanı da cumhuriyetçi bir erdem ve sorumluluk duygusuyla idam sehpasına çıktığında korkmuş gibi davranarak öğrencilerin doğru bir yolda -yasalara uygun bir şekilde- ilerleyebilmelerine katkı sağlamayı, seyirci tarafından de kolaylıkla anlaşılır olan bir beden diliyle, içsel bir şekilde kabul ediyor. Burada Murat'ın, yasayı ihlal etmiş bir suçlu olsa da öğrencilere kötü örnek olmamayı öncelikli bir amaç edinmiş olduğu açık bir şekilde anlaşılıyor.

Ölürken bile *ortak iyi* idealinin gerektirdiği değerler doğrultusunda cumhuriyetçi bir tavır alan Murat'ın, örnek bir davranış sergilemiş olduğunu düşünüyorum. Bununla birlikte suçlu konumuna düşen yurttaşların yargılanarak idam cezası alması gerektiğini öngören **Rousseau**'ya göre:

Öz olarak, toplumsal hakka saldıran her suçlu, işlediği suçlarla vatana karşı asi ve hain durumuna düşer; onun yasalarını ihlal ederek mensubu olmaktan çıkar, ona savaş bile açar. Bunun sonucunda, devletin korunması onun korunmasıyla bağdaşmaz olup; ikisinden birinin ortadan kalkması gerekir ve suçlu ölüme gönderildiğinde, yurttaş olmaktan çok, düşman olarak yollanır. Hukuki yöntem ve kurallar, yargılama, onun toplumsal sözleşmeyi ihlal ettiğinin, artık devletin üyesi olmadığının kanıt ve duyurulmasıdır (Rousseau, 2008: 36).

Yine de **Rousseau**'nun yasayı ihlal etmesinden yola çıkarak ölüme gönderilen suçluya yönelik bu bakış açısına karşın Murat'ın gösterdiği duruş, bir yönüyle **Sokrates**'in idamında görülen yasaya itaat etme eylemini akla getiriyor; **Sokrates**, arkadaşı **Kriton**'un firar ederek idam cezasından kurtulma teklifi karşısında kamusal normlara/değerlere öncelik vererek yasalara uymak gerektiğini öne çıkarmıştı (Platon, 2016: 78). Bu tavrın ise, **Rousseau**'nun düşman olarak değerlendirmiş olduğu bireyin dahi eninde sonunda takdir edilebilecek bir davranış sergileyebileceği şeklindeki çelişkili bir sonuca karşılık geldiği aşikardır. Murat da benzer şekilde özgeci bir tutumla, ölürken ve hatta öldükten sonra bile bir korkak olarak anılmayı göze alarak ve ilkokul çocuklarının kendisini örnek almalarını engellemeyi temel amaç edinerek söz konusu çelişkiyi bir defa daha gün yüzüne çıkarıyor. Bir diğer ifadeyle suç işlemiş biri, ortak iyi doğrultusunda davranmayı tercih etmiş oluyor.

Filmin kahramanının bu erdemli davranışı, kanımca, yasaların da ötesine taşınmış olarak toplumsal yaşamın işleyişine göz ardı edilemeyecek şekilde katkı sağlayan

sosyal normların yurttaşların eylemleri üzerindeki etkisini ortaya koyuyor. Böylelikle sosyal normların önemini ve etkisini öne çıkaran

[b]u yaklaşım, siyasi katılımın ya da yurttaşlık erdemlerinin devlet tarafından dayatılan bir görev olmasından çok, “yurttaşlık erdemlerinin tohumlarını” ekmeye ve bunları güçlendirmeye çalışır. Hedef, yurttaşlık erdemlerini aşılacak toplumsal kurumlar ve uygulamaların nasıl korunup güçlendirilebileceğini anlamaya çalışmaktır (Kymlicka, 2016: 425-426).

Kamusal hayatın *ortak iyi* idealleri doğrultusunda işleminde -yurttaşların davranışlarını belirlemeye yönelik nitelikleri- görmezden gelinemeyecek olan *sosyal normlar*, yurttaşlara kamu otoriteleri tarafından dikte edilen veya resmi yaptırımlarla karşı karşıya kalınan çeşitli durumları ikincil konuma iterek içselleştirilmiş değerlerin hayat bulmasına olanak tanır (Sarıbay, 2006: 154). Filmin son sahnesinde izleyicinin tanık olduğu bu durumda da Murat'ın yasal zorunlulukların ötesine geçerek *ortak iyi* doğrultusunda hareket etmiş olduğunu düşünüyorum.

Yasa, yurttaşların uymak zorunda oldukları bir kural ve ilke olarak işlerlik kazanan hukuki bir zorunluluğa karşılık gelir (Giddens, 2012: 844). Yasaya riayet edilmemesi ise maddi yaptırımları gündeme getirir. Tıpkı bir hukuk normu hâline gelen yasalar gibi yurttaşlar arasındaki ilişkilerde belirleyici olan *sosyal normlar* ise resmi yaptırımlarla desteklenmiyor olsa dahi bir sosyal normun ihlal edilmesi, ihlal eden yurttaşın açık bir şekilde kınanarak dışlanmasına ve onur duygusunun zedelenmesine varan çeşitli tepkilere yol açar (Bicchieri, 2006: 8). Bu yönüyle *sosyal normlar*, *yasanın* yaptırımlarla desteklenen niteliğine karşı bireyin toplumsallaşma süreci boyunca içselleştirmiş olduğu değerlerin duygusal olarak canlı tutulması gerektiğine göndermede bulunur.

Filmin son sahnesinde ise ilkokul çağındaki çocukların kaba kuvvetten ve zorbalıktan uzak durmalarını ve eğitim alarak topluma faydalı bireyler hâline gelmeleri gerektiğini öne çıkararak işlevsellik kazanan *sosyal normların*, Murat'ın kendisini feda edercesine davranması şeklindeki bir erdemli davranış biçimiyle izleyicinin duygularına hitap ettiğini düşünüyorum. Bu son sahnede Murat, suç işlemiştir; yasaları ihlal eden davranışı nedeniyle almış olduğu ceza sonrasında ise yaşamının artık sona ermiş olduğunu bilir. Nitekim hangi koşullar altında olursa olsun ideal bir toplumsal ve siyasal düzende ulaşılması hedeflenen insani bir eğilim olarak

[e]rdem hangi konuyla ilgili bir erdemse, o konuda daha iyiyi yaratma amacındadır. Örneğin gözün erdemi gözün daha iyi

görmesini amaçlar, çünkü bu erdem sayesinde daha iyi görmekteyiz. Yine atın erdemi atın daha iyi koşmasını sağlar, daha iyi koşmak, biniciyi daha iyi taşımak ya da düşmanların önünde kaçmaması onu daha iyi hâle getirir. Diğer durumlarda da aynı şey geçerlidir, insanın erdemi kendisinin daha iyi olmasını amaçlar (Aristoteles, 2014: 47).

Aristoteles'in bu değerlendirmeleri doğrultusunda Murat'ın davranış biçiminin de *ortak iyiye* katkı sağlayarak toplumsal yaşamın daha iyi bir niteliğe yükselmesine katkı sağlamış olduğunu ileri sürüyorum.

Filmin sonunda yer alan bu örnek durumda *yasa*, kahramanın diğer yurttaşlara yönelik kaba ve zorba davranışlarını engellemeye yönelik bir hukuksal zorunluluk şeklinde (idam cezasıyla) öne çıkarken *sosyal norm* kahramanın ilkokul öğrencisi çocuklara kötü örnek olmaması gerektiği doğrultusunda işleyen içsel bir yönlendirmeye karşılık geliyor. Murat, ilkokul öğrencilerine korktuğunu göstermenin doğru ve erdemli bir davranış olduğunu kabul etmiş oluyor. Buradan hareketle Murat'ın, öldükten sonra iyi/olumlu bir şekilde anılabilecek olma ihtimalini hiçe sayarak şan ve şöhret değerlerini görmezden gelmesiyle -aynı zamanda bir sosyal norm niteliği kazanarak bireylerin tutum ve davranışları üzerinde belirleyici olan- *erdemli yurttaş* idealinin ileri bir düzeye taşınmış olduğunu ileri sürüyorum.

Sonuç

Murat'ın davranış biçimi, yurttaşların toplumsallaşma süreçlerinde içselleştirmiş oldukları değerlerin ne denli etkili -duygusal- sonuçlar doğurabileceğini ortaya koyan bir duruma karşılık geliyor. Bu durum, suç işleyen bir yurttaşın dahi *sosyal normların* etkisinde kalarak *ortak iyiye* katkı sağlayan tutumlar geliştirebiliyor olmasını öne çıkararak yurttaşların toplumsallaşma sürecinde edinmiş oldukları değerlerin önemini gündeme getiriyor. Sonuç olarak filmde izleyiciye sunulan iki örnek durumdan hareketle *sosyal normların* hem bireysel hem de kamusal yaşamda farklı konumlarda bulunan yurttaşların tutum ve davranışlarını yönlendirme potansiyelini içerisinde barındırdığını ileri sürüyorum.

Çocuk Murat ile erişkin Murat'ın tezat davranışsal eğilimleri kendinde toplayan karakter özelliklerinden bağımsız olarak filmde odaklandığım durumlar, *sosyal normların* yurttaşların davranışları üzerinde ne denli belirleyici etkenler olduğu şeklindeki bir öncülü doğrulamış oluyor. Yasal olarak hiçbir zorunluluk olmasa dahi yurttaşların diğer yurttaşları, toplumsal yaşamın geleceğini ve *ortak iyiye* gözeterek davranmayı tercih edebilmeleri, oldukça önemli bir yaşamsal/siyasal duruma karşılık

geliyor. Sonuç olarak filmde öne çıkan -ve *ortak iyi* doğrultusunda davranabilmenin kaynağında yer alan- eğilimler, *erdemli yurttaş* davranışının bireysel ve kamusal dayanakları hakkında oldukça açıklayıcı ipuçlarını içerisinde barındıran cumhuriyetçi düşünceyle bire bir örtüşüyor.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (2020). *Fransız Devrimi'nde Siyasal Düşünceler ve Mücadeleler 1789-1794 Özgürlüğün İcadı*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Aristoteles. (2014). *Nikomakhos'a Etik*. (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Arkın, C. (2022). *Benim Kahramanım Türk Halkıdır*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Bicchieri, C. (2006). *The Grammar of Society The Nature and Dynamics of Social Norms*. New York: Cambridge University Press.
- Cevizci, A. (2011). *Sokrates*. İstanbul: Say Yayınları.
- Erol Işık, N. (2008-09). "Ortak Bağ"ın Tesisi İçin Eleştirel Cumhuriyet. *Cumhuriyetçilik* içinde (s. 83-103). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Göze, A. (1989). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kymlicka, W. (2016). *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*. (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Pettit, P. (1998). *Cumhuriyetçilik Bir Özgürlük ve Yönetim Teorisi*. (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Platon. (2016). *Sokrates'in Savunması*. (A. Çokona, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2009). *Emile "Bir Çocuk Büyüyor"*. (Y. Akagündüz, Dü.) İstanbul: Selis Kitaplar Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2008). *Toplum Sözleşmesi*. (A. Alper, Çev.). İstanbul: Oda Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (2006). *Toplumun Mantığı Bir Mantıksal Anlatı Olarak Sosyoloji*. İstanbul: Aktüel Yayınları.
- Viroli, M. (1997). *Vatan Aşkı Yurtseverlik ve Milliyetçilik Üzerine Bir Deneme*. (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Wilson, E. (2020). *Sokrates'in Ölümü Kahraman, Hain, Geveze, Aziz*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.